

BUDDHIZMUS, ZEN, KERESZTÉNYSÉG

Ázsia vallása, a buddhizmus kereken kétezeröttszáz éves. Híveinek száma több százmillió. Nemcsak vallás, hanem a Távol-Kelet művészetének, filozófiájának és minden tudományának kerete. Különböző irányzatai újabb számottevő hatást gyakorolnak a modern művészeti ágakra (irodalom, festészet, képzőművészet), sőt a lélektanra és a társadalomtudományokra is. Ez indokolja, hogy foglalkozunk vele.

A Buddha élete

Gautama Sziddhartha, a buddhizmus későbbeni megalapítója, India Mágadha nevezetű országában látta meg a napvilágot. Kr. e. az ötszázhatvanadik esztendőben, a nemes (*Ksatrija*) kasztbeli *Sakya* nemzetségből származó *Szuddhódana* király egyetlen fiaként.

Gautama születésének, illetve halálának időpontja az egyébként bizonytalan ind kronológia biztos dátuma. Ez annyit jelent, hogy a buddhizmus alapítója valóságos történelmi személy volt, s nem kitalált mondabeli figura. A fiatal herceg, aki „csöndes, magába vonuló természet volt”, a nemes ifjakat megillető kemény, harcias neveletésben részesült; szülei indiai szokás szerint korán megházasították, felesége *Jasódhara* hercegnő lett, akivel boldogan élt, s később fiúgyermeket nemzett, név szerint: *Rahulát*. Gautama királyfi — hasonlóan a korabeli fejedelmekhez, kiskirályokhoz — fényűző életmódot folytatott, mindaddig, amíg csak életének első három nagy csalódása be nem következett. Egyik sétakocsizása alkalmával a féltve őrzött királyfi hajlott hátú vénségvert öreget látott meg, más alkalommal rút bélpoklos beteget, harmadikban pedig egy merev hullát szállító gyászmenetet. E három látvány mélységesen megrendítette Gautamát, sorsdöntő elhatározást ébresztett benne: lemondott kincseiről, haját lenyíratta, szakállát leborotváltatta, ruhát cserélt egy koldussal és az otthontalanságba vonult huszonkilenc éves korában.

A koldusként bolyongó herceg azt a bölcsességet keresve vándorol ezután, mely a földi léttel együttjáró szenvedéseket megszünteti, amely meghozza számára a tiszta, tévedésmentes mindentudást. Először két nagyírű bölcs remete papot keres föl. Hosszasan időzik náluk, elsajátítja tudományukat, ámde végül is úgy találja, hogy egyikük tanítása sem tekinthető az általa keresett végső bölcsességnek; ezért elhagyja őket is, vándorol tovább. Uruvelá erdejébe érve, a sikertelen keresés fölött érzett bánatában elkecseregett vezeklésbe kezdett. „Hat éven keresztül nyomta el testének kívánságait, s végül csupán egyetlen búzaszemet vett magához naponként; s teste olyanná lett, mint a száraz rőzse” — mondja az életrajz.

De Gautama nem az ostoba aszkéták közül való volt, akik tudatlanságból kínozzák magukat. Az éhhalál kapuiában fölismerte, hogy a szertelen önsanyargatás nem hozhatja meg a kívánt eredményt, s ezért elvetendő. Ettől kezdve ismét normálisan táplálkozott, és erőre kapván, elvándorolt mértéktelen vezeklése helyéről. Nem sokkal az önsanyargatás abbahagyása után, egy este, egy közönséges fügefafa alatt megpihenve „élte át” a hirteleni reázuhanó Nirvána élményét: a szenvedés megszűnését, a tökéletes bölcsességet, áttekintette összes előző testetöltéseit, később pedig: a világ keletkezés - lét - elmúlás okait is.

Ezidőtől kezdve nevezi, illetve nevezeti magát Buddhának (megvilágosodottnak) s rövid habozás után elhatározza, hogy fölismeréseit kinyilatkoztatja, közli a világgal.

A Tan (Dharma)

Első beszédét a hinduk szent városában, Benáreszben tartotta a Buddha, ahogyan buddhisták között mondani szokás: a Magasztos Benáreszben hozta forgásba a Tan Kerekét; negyvenéves korában ott fejtette ki első ízben a buddhizmus fundamentális tanait, az ún. Négy Nemes Igazságot a következőképpen.

„A Tan kerekének küllői: a tiszta életmód szabályai, átmérője: az igazságosság, kerülete: a bölcsesség; szerénység és elmélkedés a kiinduló pontja és tengelyén nyugszik az igazság.”

I. Nemes Igazság. — „A szenvedés nemes igazsága ti szerzetesek pedig ez: a születés szenvedés, a betegség szenvedés, az öregedés szenvedés, a halál szenvedés. Nem-szeretettel együtt lenni szenvedés, szeretettel nem együtt lenni: szenvedés; továbbá minden vágy, amely ki nem elégítetted, szintén szenvedés. Röviden: minden ragaszkodásból fakadó állapot szenvedés. Ez tehát ti szerzetesek a szenvedés Nemes Igazsága.”

II. Nemes Igazság. — „A szenvedés oka a szomjúság, amely egyik újjászületésből a másikba sodor, örömmel és vágyakozással párosulva ebben is, abban is kedvét leli — a gyönyörök szomjazása, a keletkezés szomjazása, az elmúlás szomjazása.”

III. Nemes Igazság. — „A szenvedés megszüntetése pedig ez: a szomjúság teljes megszüntetése, a vágyakozás teljes megszüntetése olyképpen, hogy a szomjúságot kioltjuk — elutasítjuk — száműzzük — eltávolítjuk.”

IV. Nemes Igazság. — „Ezen az ösvényen a helyes fölismerés a fákllya, a helyes elhatározás a vezető, a helyes beszéd a biztos védelmező, a helyes cselekvés az egyenes irány, a helyes életmód a vándorút; a helyes igyekezet teszi biztossá lépéseinket, a helyes elmélkedés szabályozza lélegzetünket, és a helyes elmélyedés szabadítja meg szellemünket.” „Ez tehát ti szerzetesek a szenvedés megszüntetéséhez vezető út nemes igazsága, melyet nemes Nyolcstréű Ösvénynek neveznek.” Ha összehasonlítjuk egymással a négy nemes igazságot, a következőket állapíthatjuk meg: kettő közülük elvi, kettő pedig gyakorlati jelentőségű. Az első és a harmadik igazság, illetve a második és negyedik igazság dialektikus ellentétpárokat alkotnak, s bennük koncentráltan fejeződnek ki a lét ellentmondásai az emberre vonatkoztatva. A Buddha hirdette tan minden ízében dialektikus négyességet alkot, melyben bármely igazság átalakulhat a vele szemben álló, őt polárisan kiegészítő ellentétes igazsággá: a szenvedés üdvösséggé, illetve a szenvedés keletkezése a szenvedés megszűnésévé. Ezért a buddhista ikonográfiában a tan szimbóluma a kerek.

A Buddha által kijelölt feladat, melyben a buddhizmus minden vallással megegyezik, a következő: az emberiség nagyobbik része tévhitben él, mert azt képzelet, hogy csupán az érzékszervileg tapasztalható világ valóságos. De a szilárdnak hitt anyagi formák és a formákat érzékelő emberi test, bizonyos idő elteltével elpusztulnak, azaz: kiderül, hogy saját testünk anyaga mulandó.

Az előrelátó ember ne várja be tehát halálának bekövetkeztét, hanem ismerje föl, hogy életének szenvedései már előre jelzik a később biztosan bekövetkező halált. Az a tétel, miszerint csak az anyagi világ valóságos, pillanatnyi igazság csupán; kizárólag a jelen pillanatra vonatkoztatva érvényes. Minél több idő telik el egy adott pillanattól számítva, annál jobban lefokozódik (az idő által) az anyag maradátságának tétele, s az anyag időtállóságának hamis tételéből a szellem maradátságának igazsága bukkan előnk.

Vizsgáljuk meg, milyen módszereket használ a Buddha ennek a minden korban jelentkező tragikumnak a megszüntetésére. Mindenekelőtt az érzelmekre kíván hatni, ám ez a hatás rendkívül precíz, logikus formában történik: először a szenvedés létét kívánja tudatosítani az emberekben. Fáj-

dalmak, szenvedések nehezednek mindannyiunkra, az egész emberiséget egy emberként mélyen érinti a szenvedés. A Buddha tanának első tétele azt mutatja be, hogy a szenvedés realitás, valóság.

I. A Szenvedés Nemes Igazsága. — Miért szenvedés a lét, kérdezhetnénk naivan a Buddhától. Válaszai a következők: A.) Mert „fönnáll az a tény, hogy minden jelenség állandótlan” (*Aniccsa-elv*). B.) Mert „fönnáll az a tény, hogy minden jelenség nélkülözi a való ént” (ez az előbbi tételre épülő következtetés; értelme: a jelenségek nemcsak külső formális, hanem belső principiális értelemben is magtalanok, üresek (*Anatta-elv*). A és B válasz együttesen az emberre vonatkoztatva: szenvedéssel járnak, és ez a harmadik elv az ún. *Dukkha-elv*.

Minden felnőtt ember — ha őszinte önmagához — gyakorlatból ismeri és tanúsíthatja a fenti tétel igazságát. A következő kérdés: hogyan orvosoljuk ezt a szenvedést? Válaszunk helyessége attól függ, ismerjük-e a szenvedés keletkezésének okát, s mikéntjét.

II. A Szenvedés Keletkezésének Nemes Igazsága. — „Kezdetben a lét vak és nélkülöz minden fölismerést; és a nem-tudásnak eme tengerében jelennek meg a szervező hajlamok; az alakító szervező hajlamokból keletkezik az érzékelés, s az érzékelésből létesülnek ama szervezetek, melyek mint egyes lények egzisztálnak. Ezek a szervezetek fejlesztik a hat birodalmat, nevezetesen az öt érzékszervet és az elmét (tudat). Az öt birodalom kapcsolatot teremt a külső dolgokkal, az érzékelés folyamánya az észlelés és az elképzelés lesz, az észlelések és elképzelések fölkeltek a személyes lét iránti vágyat. A létvágy eredményezi a dolgokhoz való ragaszkodást, a ragaszkodás a személyiség megnövekedéséhez vezet, amiből újabb testetöltések sarjadnak ki, s azok új szenvedések okaivá lesznek; belőlük fakad a betegség, öregedés, halál.” Ez az ún. „függésben való keletkezés formulája”, amely elmélkedésre buzdítja a törekvőket. Miről kell elmélkednünk? Arról például, hogy mire vagyunk képesek, s mire nem: gondolataink, érzelmeink és tetteink sajátos egyéni határokba ütköznek, amelyek kizárólag ránk jellemzőek s ezek a korlátok és határok alkotják, képletesen szólva életünk folyamának medrét s partjait.”

Életünk eseményei egységes egésznek alkotnak, amely egységen belül határozott, reánk jellemző sorsrendenciák érvényesülnek.

Aki rádöbrent arra, hogy sem az ember, sem a természet nem szabad („ki mint vet, úgy arat”), hanem kötött, az saját egyéni életének törvényeit, kötöttségeit kutatva megismerheti a szenvedés keletkezésének okát s megszabadulhat. A fölismert szükségyszerűség a buddhizmus szerint is a szabadsághoz vezet. Végeredményben a Buddha szerint azért szenvedünk, mert nem ismerjük a szabaddá válás módszerét, holott korlátlaná szeretnénk válni. A korlátlanág elérésének első fokozata az kell legyen, hogy előbb tudatosítjuk magunkban alapvető korlátoltságunkat s azután rálépünk a nyolc-
rétű ösvényre.

Az igazi szabadságot szellemben kell megvalósítanunk, állítja Buddha, és saját tapasztalatai alapján kijelenti, hogy mindenki az abszolút szabadság várományosa. A Nirvána bárki által elérhető.

III. Nemes Igazság. — „Van ti szerzetesek egy olyan állapot, amelyben föld-víz-tűz-levegő, tér végtelensége vagy tudat végtelensége nem léteznek. Ott nincs érzékelés vagy nem-érezékelés, az nem ezen világ és nem túlvilág. Ezt az állapotot ti szerzetesek nem nevezhetjük sem közeledésnek, sem távolodásnak, de helyben-maradásnak sem. Ott nincsen keletkezés-elmúlás, ott nincs támaszték, fejlődés avagy alap, ez a szenvedés vége (a Nirvána)”.

Más idézet ugyancsak a Buddha beszédeiből: „Kutadanta így szölt: hol van mester a Nirvána? A Magasztos ezt válaszolta neki: Nirvána mindenhol van, ahol az erényesség törvényeit megtartják.” A sokat emlegetett Nirvána fogalmát számos hibás keleti és nyugati interpretáció alapján egyesek mint megsemmisülést, mint a nagy „nihilt” értelmezik — tévesen.

Minden ember lelki alkatában benne rejlik az életvágy kiegészítője, a halálvágy is. A Buddha tanításai szerint mindkét élményt meg kell haladnunk, ki kell küszöbölnünk. Ez a cél. A negyedik, s egyben utolsó alapigazság arra a kérdésre válaszol, hogyan változhat át a rabság szabadsággá. IV. A Szenvedés Megszüntetéséhez Vezető Út Nemes Igazsága. — Ha az ember sorsának minden kötöttsége és szenvedése möhő vágyakozásból, illetve a mulandó dolgokra irányuló szomjúságból fakad, akkor a vágytalan-ságra, illetve a korlátlan-ságra való törekvés nyomán szűnik meg.

Mindazok, akik nem törekednek nagy erővel kiszabadulni az anyagvilág bűvköréből, tévhitben élnek: a szellemről való lemondás. sőt annak megtagadása árán valószínűleg meg saját korlátozott életcéljaikat. Azt az utat, amelyen a buddhista végighaladva „kijut” a Szamszárából (körforgás), illetőleg amely „elvezeti” őt a „Nirvánába”, nevezzük nemes nyolcstréű ösvénynek, melyet fõntebb említettünk.

Eddig a tanítás.

Lássuk most, milyen arculatot mutat a buddhizmus a társadalom felé.

A Gyülekezet (Szangha)

Egy vallás. külsõ társadalmi megjelenését két tényező határozza meg:

1. mit tanít a szakrálisról,
2. hogyan viszonyul a profánhoz.

A buddhizmus ezen a mérlegen mérve szigorú vallásnak mutatkozik, mert élesen elkülöníti egymástól a szakrális és a profánt. Éles határvonalat húz a tan totális megvalósítására törõ szerzetesek és az ún. világi hívõk közé. A Buddha szerint ugyanis valóban jámbor életet csak a világtól elfordult szerzetes élhet; megjegyzendõ viszont, hogy bárki buddhista szerzetessé lehet tekintet nélkül kasztjára és előéletére, ha leteszi a szerzetesi fogadalmat és azt a továbbiakban megtartja.

A világtól elfordult ember nem rendelkezhet vagyonnal és nem lakhat otthon: kolostorba kell vonulnia, ahol szigorú szabályok által állandósítja magában a világi dolgoktól való elkülönültségnek alaphangulatát. A buddhista szerzetest többek között a következõ szabályok kötik: teljes szegénység, szigorú szüzesség, napi egyszeri étkezés, rendszeres közös hangos gyónás, stb. A világiak viszont, akik nem fordultak el a világtól, bárhol lakhatnak és csak enyhe szabályok kötik õket: 1. ne ölj, 2. ne lopj, 3. ne paráználkodj, 4. ne hazudj, 5. ne részegeskedj — ez az ún. öt alapelv (*Pancsa szila*).

Puritán vallás, melynek keretei között a szerzeteseknek a világiakkal való kapcsolata tanításra, illetve alamizsna-koldulásra, a világi hívõknek a szerzetesekhez való viszonya a tanítások meghallgatására és az érdemhozó alamizsna-osztásra redukálódott. Ez a nagy szigorúság azonban már a Buddha életében enyhülni kezdett; például: eleinte a Buddha nem engedélyezte apácakolostorok létesítését, nyilván attól tartva, hogy a nõkkel együtt nemkívánatos világi elemek is bekerülnek a puritán alanítványba. késõbb azonban, mikor ez az álláspont tarthatatlanná vált, tanítványai és a világi hívek ismételt kérésére hozzájárult nõi szerzetes-kolóniák létesítéséhez is.

A férfi és nõi kolostorok gombamód elszaporodtak, s kezdtek feltűnedezni környezetükben a templomok is, melyekben egyszerű szertartásokat mutattak be a világi hívek serege előtt. Idõvel a kolostorok-templomok havgvómányos szenthelyekké patinásodtak. Közülük a legfõbbeket minden jó buddhistának illet életében legalább egyszer fölkeresnie...

Mindezek azonban már a Buddha halála után történtek. Ómaga semmilyen szertartást nem írt elõ és spekulatív teológiai kérdésekre nem volt hajlandó választ adni. Azt tartotta, hogy ezek túl erõsen megragadják a fantáziát, s a figyelmet elterelik a törekvés praktikus céljáról. A gondolko-

dást, a belátást helyezte előtérbe és nem a hívő fanatizmust, bár ugyanakkor nem feledkezett meg „a szív megtisztításáról” sem.

Végeredményben a buddhizmus nem tekinthető valódi egyháznak, mert nincs irányító központja; tulajdonképpeni irányítói a templomok, kolostorok, melyek elsősorban a hozzájuk legközelebb eső környék népét „pasztorálják”. Érdekes, hogy a kolostorok maguk sem zárt egységek, amelyekből kijönni s ahová bemenni nem lehet, hanem szintén diffúz jellegű közösségek: a nem-esős évszakokban a buddhista szerzetesek (már a Buddha által követett ősi szokás szerint) vándorútra kelnek, kisebb csoportokban járják az utakat, s csak az esős évszak kezdetekor térnek kolostorukba. Tehát az egyes kolostor-közösségek is állandóan megbomló, illetve újra-keletkező egységet alkotnak.

A buddhista *Szangha* (gyülekezet) nem egységes alakulat; benne a széttagoltság miatt a legkülönbözőbb szekták föllépésének lehetősége már kezdetől fogva eleve adott. Benáereszi alapító-prédikációját követően a Buddha negyven évén át hirdette még a tant, bejárva Indiát, s nagyszámú hívősereget szerzett: királyok, papok, harcosok, kereskedők, parasztok és rab-szolgák vették fel óriási lelkesedéssel a buddhizmust s hódoltak a *Tathágata* páratlan bölcsessége előtt. Erői fogytán nyolcvan éves korában Kuszinára városa mellett halt meg a Magasztos egy mezőn, valószínűleg gombamérgezésben Kr. e. a 480. esztendőben.

Királyi külseje, nagyszerű parabolákban kivetülő szónoki tehetsége ideális tanítónak tették. Tanait nemcsak a szakrális papi nyelven, szanszkritul hirdette, hanem a nép nyelvén, páliul is. Logikus és rendkívül ütőképés térítő vallást alkotott. Ő maga pedig egész Ázsia szemében az önerejéből beteljesült ember szimbólumává lett.

A buddhizmus a Buddha halála után

A Buddha halála után hamarosan fölvirágozott az új vallás s az Indiából kirazó szerzetesek gyalogszerrel járták be és térítették meg a Távol-Keletet. Némelyik „lépés” századokig is eltartott, s a közben eltelt idő nem hagyta érintetlenül a győzelmesen előrenyomuló új vallást sem: rohamra megtört az idegenben talált — nála idősebb — vallásokon; s az eredetileg egységes tan két főáramlatra szakadt szét.

I. A nagyobbik áramlat, amely Kínában, Mongóliában, Tibetben és Japánban honos, s amelyet „Nagy Kocsi” vagy Északi Buddhizmus néven ismerünk, nagylélekszámú népvallássá lett az idők során. A buddhizmus eredeti logikus-muritán tendenciái hamarosan eltűntek a befogadott istenségek, spekulációk és szertartások tömkelegében.

Nagy tolerancia és mély misztikus törekvések jellemzik a „Nagy Kocsit”, továbbá — főleg az egyszerűbb néposztályok körében — bizonyos hajlam a szétfolyásra és babonára. Megcáfolhatatlan tény azonban, hogy a buddhizmus legkiválóbb filozófusai, misztikusai és tudósai a „Nagy Kocsi” szabad szellemi légkörében nevelődtek. A *Mahayána* (Nagy Kocsi) a megvilágosodás felé vezető út kollektív karakterét hangsúlyozza, s a világtól elforduló, a világot megvető szent eszményképét háttérbe szorítva az irgalmas, világgal-törődő megváltó *Bóधि-szattva* ideált állítja előtérbe.

II. A kisebb lélekszámú áramlat, mely Burmában, Ceylonban, Kambodzsában és Koreában honos, s amelyet *Hinayána* (Kis Kocsi vagy Déli Buddhizmus) néven emlegetnek, nem olvasztotta magába más vallások rítusait. Részben ennek következménye, hogy híveinek száma lényegesen kisebb a *Mahayáná*nál, viszont tanainak tisztasága nagyobb amazénál, legalábbis az ősi buddhizmushoz viszonyítva.

Tisztasága azonban később sterilitássá, logikája betűragássá, hűsége konzervativizmussá lett. Emberideálja a kollektív néptanítói *Bódhi-szattva* eszményképtől eltérően a megvilágosodás felé vezető út individuális-szubjektív karakterét hangsúlyozza.

A Zen

A szelíd-toleráns *Mahayána-buddhizmus* az évszázadok során — első sorban szülőhazáján, Indián kívül — egyre dúsabb legendázó népvallássá lett. Nem véletlen azonban, hogy a kevéstöldű, de nagy nepsűrűségű szigetországban, Japánban harciasabb formát vett fel, nagyjából a Kr. u. VI. századtól kezdődően. Többek között a *Zenre* gondolunk, amely különösen Amerikában és Nyugat-Európában számottevő hatást gyakorol napjainkban a fiatalság gondolkodására. A *Zen* szó meditációt jelent, de mivel a meditáció sokféleképpen megközelíthető, számos irányzata létezik, amelyekről külön-külön nem emlékezünk meg, hanem a *Zen* egészéről adunk általános képet.

A *Zen* elméleti, eszmei inspirálója kétségkívül az ősi buddhizmus, gyakorlati módszere azonban Kinából származik és a legősibb kínai bölcsesség-könyvre, a *Yi-Kingre* támaszkodik. A *Yi-King* a következőképpen jár el: a.) Bemutat egy elvont szimbólumot kommentár nélkül, b.) kommentál: kifejti, lebontja élethelyzetekre, viselkedésmódokra a vizsgált szent jelet. A *Zen*-példabeszéd a „koan” éppen megfordítva hat: egy-egy élethelyzet, szituáció intenzív — gyakran drasztikus — exponálásával akarja kiváltani követőjéből a hirtelen feltörő intuitív megismerést. Mindent összevéve a *Zen* indiai buddhista eszmei töltésű, kínai módszereket alkalmazó szellemi praxis, jellegzetes japán „köntösben”. Célja így formulázható. Készüljünk el az ugrásszerűen jelentkező megismerésre (annak kiváltására, megtartására, továbbadására), melyet mindenekelőtt a Mester közvetít koncentrált szavával és tökéletes viselkedésével.

A Zen gondolatvilága

A *Zen* szerint tételes tanításra — koncepcióra nincs —, illetve csak alig van szükség, meditatálni kell! Ennek megfelelően a mesterek zseniális rövid parabolákkal, adekvát paradoxonokkal tejezik ki magukat, s gondolkodtatják meg követőiket.

Idezünk néhány koant:

1. Koan: *Ta-tzu* belső kultúrája. — *Ta-tzu* ily szavakkal fordult a szerzetesekhez: testvérek, jobb ha egy lányira befelé hatoltok, mintha tíz lányira kifelé. Egyetlen colnyi belső kultúra hasznosabb, mint tíz colnyi tanítóbeszéd. E kijelentést megvilágítandó *Tung-shan* az alábbi fűzte hozzá: arról beszélek, ami felől meditatálni nem tudok, és afelől meditalok, amiről nem tudok beszélni.”
2. Koan. — „*Liu-kang* a szerzetes ily szavakkal fordult *Nan-chüan*hoz: házamban őrzök egy hatalmas követ, az a szándékom, hogy Buddha szobrot faragok belőle. Szerinted képes vagyok erre? *Nan-chüan* így válaszolt: igen képes vagy rá. De *Liu-kang* újra megszólalt: vagy talán mégsem vagyok rá képes? Nem, nem vagy rá képes, felelte *Nan-chüan*.” Ezt a koant egy korunkbéli mester így kommentálta: „Hogyha valaki önmagából Buddha szobrot akar faragni, ne törődjék mások véleményével. Minden fáradozása kárba vész, ha nem bízik magában. Ami most vagy, annak eredménye, amit előbb gondoltál, és amit most gondolsz, szabja meg a jövődet.”
3. Koan. — „A kormányzó így szólt *Yüeh-shan*-hoz: minden jó buddhista parancsokat követ, bölcsen meditatál és helyesen él. Te is így cselekszel? Ez a szegény szerzetes, aki előtted itt áll, nem terheli maga-magát ilyesmivel, vá-

Jaszolta *Yüeh-shan*. Mélyértelmű tan tudója lehetsz, vélte a kormányzó, de én nem értelek. Ha érteni akarnál — viszonzotta *Yüeh* —, föl kéne másznod a havas hegycsúcsra, helyet kéne foglalnod a tetején, vagy le kellene szállnod a tenger fenekére, s odalent sétálni fel s alá. Te azonban még tulajdon ágyadba sem vagy képes bemászni, anélkül, hogy lelki terheket ne cipelnél magaddal; hogyan is érthetnéd a *Zen* lényegét?”

A *Zen* alkotó, illetőleg továbbvivő mesterek között szép számmal akadnak nagy művészi tehetséggel megáldott szerzetesek is. Műveik közül mutatunk be néhány régi *Zen* verset (a tanulmány írójának fordításában):

*Nincs távol se közel
Út oda nem vihet
Mégis amit a mester mutat
Ősvény bújik a talpad alá.*

* * *

*Ezer évig a Sárga Folyam észak felé halad
Később keletnek fordul tovább
Akárhová folyik vize
A Kun-Lun hegységből ered*

* * *

*Szent fán
Érik a gyümölcs
Számílatlanul vegyél
Akár a vasgolyó
Egy kínai megpróbálta
Harapni
Fogatlanul távozott
Yün-mén temploma szent
Udvarán fa nő
Ég és Föld közé
Csendes óceán mindent elborít*

*Legyen üres a kéz teli a szív
Csak a halálraitélt
Tudja mit hoz a holnap
Nan-Chüan a mesterünk
Régi nagy csomókat old*

* * *

*Ahol mások időznek
Oda én nem megyek
Ahová mások tartanak
Ott nem időzöm
Járok az úton
Fehér és Fekete*

A *Zen* eszközei

Ahogy tanítási „konceptió”, ugyanúgy kitüntetett eszköziség sincs a *Zen*ben; bármit felhasználhatunk kibontakozásunk érdekében, pl. újjászat, botvívás, teázás, festés, költészet, favágás, virágápolás és kertészet, földművelés, stb.

A *Zen* tanítása szerint mindennek megvan a maga „nirvánai” aspektusa, melyet a követőnek kell felismernie és megragadnia. A létező dolgok nem egyebek, mint hullámgyűrűk a *Zen* óceánjának felszínén s tulajdonképpen a legmagasabbrendű megvilágosodást rejtik magukban.

A *Zen-praxis* keménységét követői sem tagadják, hatását gyakran pörölycsapáshoz, villámütéshez, kardvágáshoz hasonlítják, mely azt a célt szolgálja, hogy a kezdőt megdöbentse, radikális átalakulásra készítse, a már haladót pedig tovább ösztökélje. A célhoz ért mesternek viszont semmi szükségére mindezekre. Mint a cselgáncsban, a *Zen*ben is, az „egyensúlyvesztések”, „kibillentések”, a hirtelen hatású sokszerű erőhatások dominálnak, melvél a tanítványt saját korlátolt gondolkodása által képviselt tehetetlenségi rendszerből kibillentik, önnön korlátoltságának felismerésére kényszerítik. Mivel a *Zen*nek meghatározott elmélete nincs, számos iskola nőtt ki belőle: kb. ugyanannyi iskolát lehetne regisztrálni, ahány mestert, ennek következtében a *Zen* frissesége mindmáig megmaradt; az egymásután jövő mester-tanít-

vány generációk állandóan tudtak újítani valamit rajta, anélkül, hogy eredeti improvizatív jellege megváltozott volna.

Ennek az óriási kötetlenségnek természetesen megvannak a maga hátrányai is. Avatatlan kezekben ez a módszer határtalanul szubjektívvé válhat és komoly visszaélésekhez is vezethet. Az igazi mesterek azonban sohasem akarják tanítványaikat elkápráztatni, trükkökkel becsapni; magasrendű célok vezetik őket, szavaiknak, gesztusaiknak mindig határozott értelmük, jelentőségük van.

A Zen hatása

Mint már korábban említettük, a *Zen* számottevő hatást gyakorolt és gyakorol a modern művészetre, gondolkodásra, továbbá az ifjuság egy részének magatartására is. Ez a hatás meglehetősen keves, bár kétsége nem magából a *Zen*-ből származik, hanem abból a sajátos és egyre melyülő folyamatból, melyet elidegenedésnek nevezünk. Az elidegenedés törtenelemi, társadalmi háttérével most nem foglalkozunk, csak jelenleg észlelhető tüneteket vesszünk szemügyre. Az elidegenedésnek három tünete van: 1. A gondolkodástól elidegenedő tevékenység (munka), mely a munkás érzelem- és gondolatvilágának eltompulásához, illetve beszűküléséhez vezet. Prototípusa a névtelen és személytelen termelési folyamat deperszonalizáló erőinek kiszolgáltatott „proletár”. Proletár ebben az értelemben az, akinek a természet és művészet normáinak elvezetere illetve a művelődésre és gondolkodásra nincs ideje vagy energiája. Szorosan az első szimptomához kapcsolódik a 2. tünet: a gyakorlati tevékenységtől és a természettől-művészettől elidegenedő gondolkodás folyamata, mely a tudósok, illetve az értelmiségi réteg polgári ellaposodásához és dehumanizációjához vezet. Prototípusa az egzisztencialista. Egzisztencialista mindaz, aki a társadalom munkás és művész tagjaitól, illetőleg azok tevékenységétől elidegenedett, elszakadt. Végül az előző kettőt kiegészítő 3. tünet: a tevékenység színterétől, a látható formáktól és az absztrakt gondolkodástól elidegenedő művészi tevékenység folyamata.

A művész a főtt említett szituáció eredményeképpen, olyan formák között kénytelen egzisztálni, amelyeket csupán megtagadhat, amelyeket csupán támadásra és fölbontásra tarthat érdemesnek. Ennek a formabontó folyamatnak a terméke az avantgarde. Avantgarde művész tehát az, aki elidegenedett saját korának, a technikának működési terétől, az érzékszervekkel tapasztalható világtól, valamint korának gondolkodásától is. Megállapíthatjuk, hogy a korábban eleven gondolkodás önmaga ellentétébe, holt absztrakcióba csap át, a humán művészetek dehumanizálódnak, a hasznos technika pedig egyre ártalmasabbá válik. A proletár a termelés, az értelmiségi az egzisztenciális gondolkodás, a művész pedig az avantgarde folyamatában éli meg a maga elidegenedését.

Tehát az egzisztencializálódás — proletarizálódás — formabontás egy és ugyanazon folyamat megjelenési módjai. A jelenkor undorélményének alapja: a munka értelmetlensége, a gondolkodás szélsőséges elvontsága és a humán művészetek bomlása. Kérdés, hogy mi köze van ennek a *Zen* buddhizmushoz és annak hatásához? Az elidegenedő vagy már elidegenedett ember számára a lét mint szenvedés határozódik meg. S mi a buddhizmus első alapigazsága? Ugyanez: a lét szenvedés. Ebben az alaptételben találkozik a régi Kelet és a modern Nyugat, ez a buddhizmus szellemi erejének támadáspontja. De a különbségek óriásiak.

A régi keleti ember számára a szenvedés fölismerése a szellemi út kezdete volt. A mai nyugati ember számára viszont a szenvedés a teljes elidegenedétség élménye nem-perspektívikus: kiúttalan. Kiúttalansága ellen védekezve kétségbeesett irracionlizmusba menekül megoldatlan problémái előtt: többek között erre szolgáltat lehetőséget — önhibáján kívül — a *Zen* is. A nyugati *Zen* törekvések mögött nem mindenre elszánt befeléretemtő-

akarát izzik, hanem az egyén és a társadalom megoldhatatlannak képzelt problémái előli menekülés vágya lappang.

Ennek a menekülésnek az ún. hobók és hippik a legszélsőségebb képviselői: azok a többnyire tiz és harminc év közötti fiatal emberek, akik mielőtt a termelés, a tudományos kutatás vagy a művészet életfolyamataiba kerültek volna, már jobban elidegenedtek, mint azok, akik régóta benne élnek mint munkások, tudósok vagy művészek. (Szeretném megjegyezni, hogy ezért csak másodsorban felelősek a fiatalok, de elsősorban felelős az illető társadalom!)

Vizsgáljuk most meg sajátos produkciójukat, a *happeninget*; aki ismeri a *Zent*, fölismerheti a *happening* lényegét is. A *happening* olyan „neológ *Zen* irányzat”, melynek kulcsa, miérte elveszett. Amíg a *Zen* viselkedési módnak magasrendű morális értelmének kell lennie, addig a *happeningen* tanúsított viselkedésnek kevés, majdnem semmi értelme „kell hogy legyen”. Mihegyt a *happeningnek* „tartalma van”, azonnal átcsap valamelyik ismert műfajba: szindarabba, pantomimbe, stb. és megszűnik *happeningnek* lenni. Hogy ezt elkerüljék, a *happening* művelői meghúzzák maguk körül az értelmetlenség körét, s azon belül hajtják végre produkcióikat... amely egyébként teljesen kötetlen módon bemutatott bármilyen tevékenység vagy megnyilvánulás lehet.

A *Zen* szempontjából a *happening* nem más, mint értelmét vesztett, oktalan „*Zen*”, illetve jobb esetben *Zen-szofisztika*. A hobók, hippik, klosárok életformája tiszta egzisztencializmus átvive a gyakorlatba.

A mai *Zen* tehát felszínes nyugati divathóbort, kitér a problémák elől, vagy azok felszínén mozog és a szubjektivitást, a felelőtlenséget erősíti. De ugyanakkor, mint minden igazi kultúrkincs, a buddhizmus és a *Zen*-buddhizmus komoly inspiráló hatást is kifejt a felszín alatti mélyebb kultúrális és társadalmi rétegekben. Ez az inspiráció azonban nem a megoldást, hanem csak a megoldásra való biztatást jelentheti számunkra.

Buddhizmus és kereszténység

A kereszténység és a buddhizmus emberideálját szeretném most végezetül összehasonlítani egymással. Kezdjük a *Hinayánával*, mely az ősi buddhizmust képviseli napjainkban.

A „Kis Kocsi” emberideálja a világtól elvonuló, az evilági örömeket, fájdalmakat magától távortartó bölcs szerzetest mutatja fel mint követendő és megvalósítandó példát hívei előtt. A *Hinayána* célja és más hozzá hasonló célok korunkban, a nagy evilági tömegek korában nem valósíthatók meg, mégpedig azért nem, mert olyan arisztokratikus szellemi elit kinevelését célozzák, melynek napjainkban nincs létjogosultsága. Nem lehet a szerzetesi életformát hasznosnak tekinteni olyan korban, melyben az emberiség túlnyomó többsége a szerzetesség aszketikus céljaival homlokegyenest ellenkező kollektív beteljesülés felé haladhat. Ezért a *Hinayána* követője korlátolt létezésre, illetve lassú elsorvadásra ítéli magát, ha ragaszkodik az ősi szentenciákhoz.

Más a helyzet a *Mahayána* emberideáljával; a „Nagy Kocsi” legnemeesebb irányzatai a magasztos *Bódhi-szattva* ideált tűzik önmaguk, illetve az emberiség elé célul. A *Bódhi-szattva* ideál karakterisztikus vonásai: a könnyөрület, és az élő és élettelen lényeket üdvözíteni öhajtó irgalom.

Ha megvalósítója elérte a Nirvánát, nem maradhat meg az üdvösségben, vissza kell térnie a földre, újra és újra, amikor csak szükséges, meg kell földi alakban testesülnie, hogy a szenvedő lényeknek hirdesse az igazságot. Rokonszenves és követhető ideál ez, nincs elsorvadásra ítélve, történelemszabta feladat, hogy átadja helyét a Krisztus ideálnak s abban maradjon meg s teljesüljön be, mint eleven az élőben.

Itt térünk át a kereszténységre.

Amíg a *Mahayána-budhizmus* a világot nem-valóságosnak, illuzórikusnak tekinti, amiből ki kell vezetnie az emberiséget, addig a kereszténység más feladatot tűz elénk. Abból indul ki, hogy a teremtett világ valóságos, az anyag létező valóság, melyet a megtestesülés óta tilos nem-valóságosnak tekinteni.

Minden nézet, amely szerint az anyag illúzió, szükségképpen a passzivitáshoz vezet, a buddhizmus is; továbbá: éppen a kreatív embertípusokat vonja ki a társadalomból és korlátozza működésüket misztikus szférákra. Könnyű belátni, hogy ez nem beteljesülés.

Viszont a kereszténység tanításai szerint az által, hogy Krisztus isteni tevékenységének színterévé a földi anyagot tette, eltörölte annak céltalanságát, s a föld Isten és Ember megdicsőülésének helyévé lett. A földi élet s a vele járó szenvedés pedig a megtisztulás szükséges és nélkülözhetetlen föltétele: pozitív részesedés a Fiún keresztül az Atyában, valamint a tovább-teremtésben. Ebből a céltudatból fakadt a korai kereszténység példátlan hősiessége és optimizmusa, akiknek áldozata a Megváltó tette nélkül csupán nemes esztelenségnek minősülne. (A következetes buddhista számára mindennemű szenvedés céltalan, elvetendő, kizárólag negatív élmény...)

„Nem fölbontani, hanem beteljesíteni jöttem” — mondja az evangélium, és ez szabja meg a buddhizmusról való véleményünket is. A beteljesítő Krisztus „nagyobb”, mint Buddha, Mózes, vagy Zarathustra, nagyobb bárkinél, aki előtte elküldetett. Méltóságuk Krisztus megjelenésének hatására nem csökken, mert emberiség előkészítő munkájuk nélkülözhetelenné teszi őket valamennyiünk számára. Bizonyos, hogy ezek a mondatok a buddhisták fülében szentségtörésnek hatnak, valahogy így: lehet-e a tökéletesnél még tökéletesebb? A kereszténység válassza ez: lehet. Krisztus a lehetségessé vált lehetetlenség, Isten embertestben, aki nem kereste az igazságot, mert, születésétől fogva birtokolta azt. Joggal hódolhattak előtte már csecsemő korában az élemedett korú napkeleti bölcsek, akik jól tudták, hogy az új Nap fölkelte a régiek lenyugvást jelent, ez a tudás vezette őket Betlehembe.

IFJAK A MÓLÓN

Lángoló őszi igézet, siessünk dolgainkkal.

Tudja ezt a hétvégi pecázó

halai sűrőgre kapnak a „csali” után.

Fordul az évszak

tajtékot ver az ég és habfehér cicák

ugranak föl a vizekből.

Kezem üres, el'szikol a szákmány.

A pillanat egyszer kínálja magát.

A fiatal pár, összeborulva a mólón

kettős tűznyaláb;

mintha egymást űzné fönn a magasban.

Jönnek a csöndes, ólmos esők

gonosz takácsok, a fénytelen esték

szövik a hálót.

Pernyét vet az ős hajatokra,

Ne késsetek!

Hunyadi István